

Бондаренко Н. В.,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4033-7287>*

УКРАЇНЬСЬКА МОВА ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Анотація. порушено проблему плекання в учнів історичної пам'яті українського народу в умовах екзистенційної війни через самоідентифікацію, усвідомлення самоцінності, опанування основ наук, зокрема Захисту України, мови й літератури, історії; продуману системну роботу з інформаційно насиченими текстами патріотичного змісту.

Ключові слова: освітній процес; українська мова; історична пам'ять; національна тожсамість; національно-патріотичне виховання.

Екзистенційна війна проти суверенної Української держави радикально змінила уявлення про світовий порядок, міжнародну архітектуру безпеки, загальнолюдські пріоритети і переспрямувала фокус національної освіти. В умовах, коли на карту поставлено територіальну цілісність держави, мовну, ментальну і культурну ідентичність українців, право тисячолітньої нації на існування, особливої значущості набувають проблеми відновлення історичної правди, утвердження і збереження історичної пам'яті як одного із фундаментальних чинників національної ідентичності, цілісності держави і єдності українства, його життєстійкості. Саме національна тожсамість, історична пам'ять і громадянська совість стають тим осердям, яке акумулює досвід попередніх поколінь і створює сенси для прийдешнього – і насамперед через систему освіти. Відчутно зростає її роль як середовища відтворення правдивої історії, плекання історичної пам'яті, формування української національної ідентичності й громадянськості.

Брак історичної пам'яті породжує малоросійство, яке Євген Маланюк в однойменному творі назвав тотальною капітуляцією ще перед боем, еквівалентом остаточної окраденості українства,

про що попереджав іще Тарас Шевченко. Ослаблення історичної пам'яті, що переростає у її занепад, письменник небезпідставно вважав основним механізмом утвердження малоросійства. Його викорінення можливе лише через жорстку діагностику проблем, політичну й мілітарну волю українців бути нацією, формування її вольового характеру, модерної ментальності, напружене творення духовної суверенності [5].

В умовах форсмажорних викликів російсько-української війни інтеграція національно-патріотичного виховання в освітній процес набула особливої ваги. Воно потребувало концептуалізації, **наукового обґрунтування** методологічних засад, категорійного апарату, мети, завдань, принципів, логістики моделювання, розробки критеріїв очікуваного результату і шляхів реалізації, що знайшло відображення у відповідному концепті [1].

Національно-патріотичне виховання здійснюється насамперед через засвоєння основ наук, таких як захист України, українська мова, українська література, історія України. Такий предметний симбіоз перетворюється на потужний простір з'ясування контрверсійних понять, ціннісних аспектів історії, правдивої інтерпретації історичних подій, ознайомлення учнів із традиціями народу, актуалізації культурної спадщини, глибшого пізнання замовчуваних і привласнених чужинцями визначних постатей українців і фактів з їх життя, героїв російсько-української війни, трансляції культурних кодів, історичних смислів, патріотичних наративів. Науковцями окреслено мету, принципи, зміст і *визначено шляхи піднесення ефективності національно-патріотичного виховання, запропоновано ефективні форми, методи і засоби формування національно свідомого громадянина-патріота. Надано конкретні рекомендації (які на сьогодні набрали майже 16 тисяч завантажень в Електронній бібліотеці НАПН України), наведено зразки завдань, що реалізують теоретичні положення наукових досліджень* [2]. Логічним продовженням рекомендацій є «Українська патріотика» з методичними настановами і текстами патріотичного змісту різноманітної, зокрема й історичної, тематики із системою завдань для учнів 5–11 класів [3].

Формування історичної правди, пам'яті й національної ідентичності ґрунтується на уміжпредметненні. Вони утверджуються не лише через уроки історії, а й української мови як маркера тожсамості і вмістилища національного коду, стрижневої ознаки

українськості й *інтегрального складника патріотизму, який «робить Україну Україною, а українців – українцями» і визначає не схоже на інші обличчя нації*. Розширення уроків мови до простору національної історичної пам'яті – важливий складник екзистенційної безпеки України. В умовах війни, коли рівноцінними цілями ворожих атак стали і територія, й історична пам'ять, і культура, й мова, її вивчення набуває особливої – екзистенційної – місії і нового виміру – відтворення колективної пам'яті через мовний контекст. А це потребує розуміння того, як саме доцільно інтегрувати наративи історичної пам'яті в уроки української мови, гармонізуючи її з предметною сутністю навчання й переосмислення підходів до опанування. Завдяки текстоцентричній концепції вивчення мови і продуманій системній роботі з інформаційно насиченим історично значущими текстами учні не лише здобувають предметні знання, а й мають змогу аналізувати історичні події, правдиво інтерпретувати їх, рефлексувати й емоційно осмислювати маловідомі сторінки української історії, визначати своє ставлення й причетність до неї та ролі у майбутньому. Навчання виходить далеко за межі призначення української мови як шкільного предмета, засобу опанування основ наук, формування ключових компетентностей і стає потужним інструментом самоідентифікації, самопізнання, самоусвідомлення українцями своєї унікальності, фіксації і збереження історії для майбутніх поколінь, розуміння законного місця однієї з найдавніших націй у світовій історії. Здобуті на уроках мови знання дають можливість заповнювати «білі плями» і долати упередження щодо України, зумовлені тривалим надходженням спотвореної інформації про неї крізь імперську призму. Опанування української мови у контексті екзистенційної війни употужнює її роль як механізму міжпоколінної трансмісії національних цінностей, культури, історичної правди, пам'яті, маркера нації у кривавій боротьбі за своє існування, символа спротиву, чинника консолідації суспільства, інструмента культурної дипломатії, укладання списку культурних феноменів, із якими може асоціюватися Україна, і засобу поширення неспотвореної інформації про Україну з урахуванням специфіки її сприймання у різних країнах світу; повпреда України в світі, оприявлення українського погляду на все, що турбує цивілізований світ, на чому Ліна Костенко наголошувала ще наприкінці минулого століття [4]. Оновлене бачення проблем, порушених геніальною особистістю,

актуалізоване у контексті зримих перспектив європеїнтеграції України [6].

Українська мова формує простір історичної пам'яті і стає ключовим його інструментом, зміцнює ментальність – призму, крізь яку людина дивиться на світ і себе в ньому як особу певної національної спільноти, сприймає й інтерпретує світ у системі духовного життя народу, нації. **Саме через опанування мови й заглиблення в історію у шкільного юнацтва формується національна і культурна ідентичність** – здатність усамобутнювати себе як частину українського народу з власною мовою, державою, історією, культурою, героями, цінностями; **усвідомлення належності до національної збірноти**, її мови, історії, культури через визнання й засвоєння її історії, цінностей, норм, ідей, пріоритетів, традицій, ознайомлення з життєписом визначних постатей, ототожнення себе з культурними зразками тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Аксіологічний концепт національно-патріотичного виховання. Київ: Фенікс, 2023. 52 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734569>
2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. *Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів*: методичні рекомендації. Київ: Фенікс. 2022. 64 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/732103>.
3. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Українська патріотика: *тексти і завдання. 5–11 класи. Навчально-методичний посібник*. Київ: Фенікс, 2024. 144 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738206>.
4. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. Психологія і суспільство. 2015. № 1. С. 6–15.
5. Маланюк Е. Малоросійство. Видання «Вісника» Організації Оборони Чотирьох Свобід України. Нью Йорк, 1959. 31 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25625/file.pdf>
6. Bondarenko N. Authenticity of the optics of the main mirror: educational European integration of Ukraine. *The scientific paradigm in the context of technological development and social change*. Monograph. Part 2. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. Pp. 264–287. (DOI: 10.30525/978-9934-26-297-5-30).